TIJORAT BANKLARIDA KREDIT OPERATSIYALARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi o‘qituvchisi
Boyqobulova Iroda Jontemir qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Bank-Mpliya xizmatlari fakulteti BI- 424 guruh talabasi
Abdullayeva E.J

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada tijorat banklarida kredit operatsiyalarini buxgalteriya hisobida aks ettirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Kredit operatsiyalarini yuritish jarayonida yuzaga kelayotgan ayrim muammolar hamda ularning bank faoliyati samaradorligiga ta’siri o‘rganilgan. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali kredit hisobi tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari banklarda moliyaviy nazoratni kuchaytirish va kredit operatsiyalarining shaffofligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Kredit operatsiyalari, Tijorat banklari, Hisobni takomillashtirish, Moliyaviy hisobot, Riskni boshqarish, Bank hisobi, Buxgalteriya hisobi, Samaradorlik

Annotation: This scientific article analyzes the theoretical and practical aspects of accounting for credit operations in commercial banks. The study examines certain problems arising in the process of maintaining credit operations and their impact on the efficiency of banking activities. In addition, scientific proposals and recommendations aimed at improving the credit accounting system through the use of modern information technologies have been developed. The results of the research contribute to strengthening financial control in banks and increasing the transparency of credit operations.

Keywords: Credit Operations, Commercial Banks, Accounting Improvement, Financial Reporting, Risk Management, Bank Accounting, Bookkeeping, Efficiency

Kirish: Tijorat banklari iqtisodiyotning muhim bo‘g‘ini sifatida moliyaviy mablag‘larni jamlash hamda ularni kreditlash mexanizmi orqali iqtisodiyot tarmoqlariga yo‘naltirish vazifasini bajaradi. Kredit operatsiyalarining hajmi ortib borishi bank xizmatlariga bo‘lgan talabning kengayishiga va banklar o‘rtasidagi raqobat muhitining kuchayishiga sabab bo‘lmoqda. Shu bilan birga, banklar tomonidan kredit mablag‘larini ajratish jarayonining kengayishi ushbu operatsiyalarni buxgalteriya hisobida aniq va ishonchli aks ettirish zaruratini yanada oshiradi.

Xalqaro bank amaliyotida kreditlashning asosan ikki xil usuli keng qo‘llaniladi. Birinchi usulga ko‘ra, har bir kredit arizasi alohida tartibda ko‘rib chiqiladi va kredit ma’lum bir maqsadni moliyalashtirish uchun ajratiladi. Bunda kreditning miqdori, muddati va qaytarish shartlari individual ravishda belgilanadi. Ushbu usul ko‘proq aniq muddatli va maqsadli kreditlarni ajratishda qo‘llaniladi.

Ikkinchi usul esa kredit liniyasi asosida kreditlash tizimi hisoblanadi. Mazkur shaklda bank mijoz uchun oldindan ma’lum limit belgilaydi va qarz oluvchi ushbu limit doirasida zaruratga qarab mablag‘lardan foydalanish huquqiga ega bo‘ladi. Kredit liniyasi orqali mijoz bank bilan tuzilgan shartnoma asosida to‘lov hujjatlarini amalga oshirishi mumkin. Odatda kredit liniyasi bir yil muddatga ochiladi, biroq amaliyotda undan qisqa muddatlarga ham rasmiylashtirilishi mumkin.

Kredit liniyasining muhim jihati shundaki, mijoz belgilangan limit doirasida qo‘shimcha hujjatlar rasmiylashtirmasdan bir necha marotaba kredit mablag‘laridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, bank qarz oluvchining moliyaviy holatini doimiy nazorat qilib boradi. Agar mijozning to‘lov qobiliyati yomonlashsa yoki moliyaviy xavf ortsa, bank kredit ajratishni vaqtincha to‘xtatishi yoki limitni qisqartirishi mumkin. Shu sababli kredit liniyasi asosan moliyaviy jihatdan barqaror va ishonchli mijozlarga taqdim etiladi.

Umuman olganda, kredit liniyasi — bu bankning qarz oluvchiga ma’lum muddat davomida belgilangan limit doirasida kredit mablag‘larini taqdim etish majburiyatidir. Ushbu mexanizm bank va mijoz o‘rtasida uzoq muddatli hamkorlik munosabatlarini shakllantirishga xizmat qiladi hamda xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy faoliyatini uzluksiz davom ettirishida

Adabiyotlar tahlili: Tadqiqotlarda qayd etilishicha, kredit operatsiyalarining sifatli hisobini yuritish tijorat banklarining moliyaviy natijalariga bevosita ta'sir qiladi. Xususan, muammoli kreditlarning ortib borishi banklarning foydalilik darajasiga va kapital barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan asosiy omillardan biri sifatida baholanadi[1]. Shu sababli kredit operatsiyalarini xalqaro me'yorlar asosida yuritish va ularni samarali nazorat qilish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Kredit portfelining kengayishi esa hisob jarayonlarini yanada aniq va puxta tashkil etishni talab qiladi[3]. Tijorat banklari kreditlardan olinadigan moliyaviy natijalarni doimiy nazorat ostida ushlab turish uchun mukammal hisob tizimidan foydalanishi zarur. Ayniqsa, kreditlarning qaytmaslik ehtimolini baholash va ehtimoliy zararlar uchun zaxiralarni shakllantirish jarayonlarini takomillashtirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda[4] Bu esa banklarning moliyaviy xavflarni boshqarish imkoniyatlarini oshirish hamda xalqaro moliyaviy talablar asosida faoliyat yuritishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Banklarda kreditlar hisobini tashkil qilishda buxgalteriya hisobida umumqabul qilingan tamoyillardan foydalaniladi: buxgalteriya hisobini ikki yoqlama yozuv usuli yuritish; uzluksizlik; xo'jalik operatsiyalari, aktivlar va passivlarni pulda baholanishi; aniqlik; hisoblash; oldindan ko'ra bilish (ehtiyotkorlik); mazmunning shakldan ustunligi; ko'rsatkichlarning qiyoslanuvchanligi; moliyaviy hisobotning betarafligi; hisobot davri daromadlari va xarajatlarining muvofiqligi; aktivlar va majburiyatlarning haqiqiy baholanishi.

Tadqiqot metadalogiyasi: Ushbu tadqiqotning bosh maqsadi — tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobini yuritishni zamonaviy talablar asosida takomillashtirish hamda sohani rivojlantirishga qaratilgan amaliy yechimlarni taklif etishdan iborat. Milliy moliya bozorida bank kreditlarining strategik ahamiyatini hisobga olgan holda, hisob tizimi sifatini oshirish bank barqarorligining asosiy omili sifatida qaraladi.

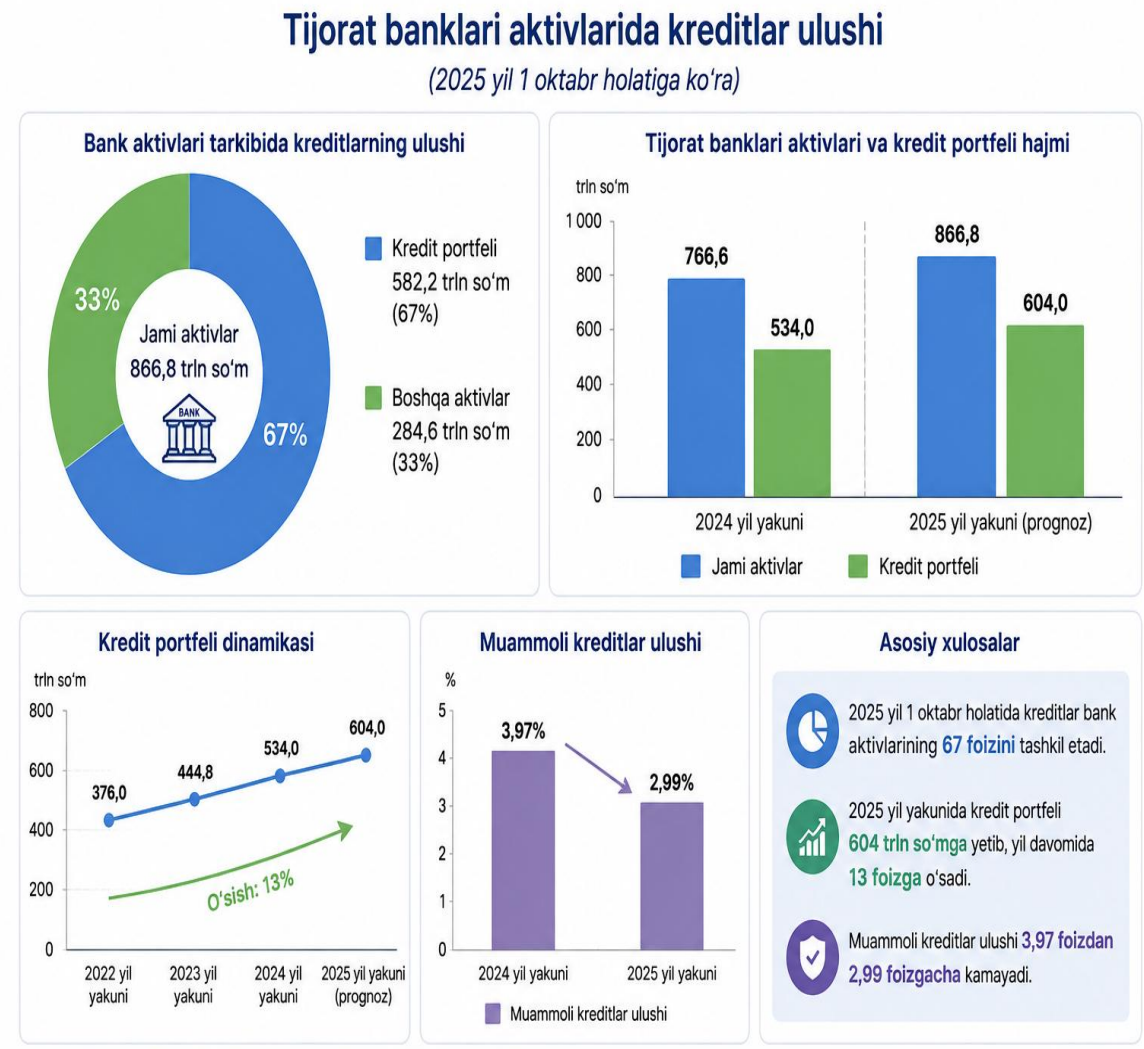
Tahlil va natijalar: Tijorat banklarida kreditlarni hisobga olish uchun O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2004 yil 13 avgust 773-17-son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan, O'zbekiston Respublikasi

Markaziy banki Boshqaruvining 2004 yil 17 iyuldagi № 578 qarori bilan tasdiqlangan va 17-30-son o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan birga «O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida buxgalteriya hisobi hisobvaraqlari rejasi»da keltirilgan hisobvaraqlardan foydalaniladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan bank operatsiyalarini hisobga olish bo‘yicha chiqarilgan me’yoriy hujjatlar asosida olib boriladi.

Xorijiy valyutada berilgan kreditlarni hisobga olish uchun quyidagi balans hisobvaraqlaridan foydalaniladi:

qisqa muddatli kreditlar uchun:

- 11900 - Markaziy bankka berilgan qisqa muddatli kreditlar
- 12100 - Boshqa banklarga berilgan qisqa muddatli kreditlar
- 12300 - Hukumatga berilgan qisqa muddatli kreditlar
- 12400 - Byudjet tashkilotlariga berilgan qisqa muddatli kreditlar
- 12500 - Jismoniy shaxslarga berilgan qisqa muddatli kreditlar
- 12600 - Yakka tartibdagi tadbirkorlarga berilgan qisqa muddatli kreditlar

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlari asosida tayyorlandi.

kreditlar

- 2) uzoq muddatli kreditlar uchun:
- 14500 - Boshqa banklarga berilgan uzoq muddatli kreditlar
- 14700 - Hukumatga berilgan uzoq muddatli kreditlar
- 14800 - Byudjet tashkilotlariga berilgan uzoq muddatli kreditlar
- 14900 - Jismoniy shaxslarga berilgan uzoq muddatli kreditlar
- 15000 - Yakka tartibdagi tadbirkorlarga berilgan uzoq muddatli kreditlar
- 15100 - Davlat korxona, tashkilot va muassasalariga berilgan uzoq muddatli kreditlar

• 15200 - Nodavlat notijorat tashkilotlariga berilgan uzoq muddatli kreditlar

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobini samarali tashkil etish banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kredit operatsiyalari bank aktivlarining asosiy qismini tashkil etgani sababli, ularni to‘g‘ri hisobga olish, nazorat qilish va xalqaro standartlar asosida yuritish zamonaviy bank tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Kredit portfelining kengayishi bilan bir qatorda kredit risklari ham ortib borayotgani banklarda buxgalteriya hisobini yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, kredit operatsiyalarini hisobga olishda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, xususan IFRS 9 standartini qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Ushbu standart asosida kutilayotgan kredit yo‘qotishlarini oldindan baholash va ehtimoliy zararlar uchun zaxiralar shakllantirish banklarning moliyaviy xavflarni samarali boshqarish imkoniyatini oshiradi. Shu bilan birga, kredit liniyalari va zamonaviy kreditlash mexanizmlarining qo‘llanilishi bank va mijoz o‘rtasidagi moliyaviy munosabatlarni yanada rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. “Tijorat banklarida kredit operatsiyalarini amalga oshirish tartibi to‘g‘risida”gi me’yoriy hujjatlar. – Toshkent, 2024.
2. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2004 yil 17 dekabrda 1435-son bilan ro‘yxatga olingan “Tijorat banklarida kreditlarning buxgalteriya hisobini yuritish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. “O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida buxgalteriya hisobi hisobvaraqlari rejasi”. – Toshkent, 2023.
4. Yangiboyev Q. Tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobi va auditi. – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2020.
5. Abdullayeva Sh. Bank ishi. – Toshkent: “Moliya”, 2021.
6. Karimov U. Tijorat banklarida moliyaviy hisobot va kredit risklarini boshqarish. – Toshkent, 2022.
7. International Financial Reporting Standards Foundation. IFRS 9 Financial Instruments. – London, 2023.
8. Mullajonov F. Bank tizimi va kredit munosabatlari. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2020.